

Mit kell tudni a könyvtárosoknak a nyitott online tömegkurzusokról?

2012-ben szinte földrengésszerű esemény történt a távoktatásban. A *New York Times* a „MOOC évének” nyilvánította ezt az évet, a *Time* magazin pedig egy egész számot szentelt a *Massive Open Online Courses (MOOC)*, vagyis a nyitott online tömegkurzusok témájának. A felsőoktatásnak ez a formája, melyben valóban tömegek vesznek részt a világhálón keresztül, lehet a megoldás a hagyományos egyetemi képzés emelkedő költségei és szűk kapacitása okozta problémákra. Az oktatók azért dicsérik a nyitott tömegkurzusokat, mert végre igazán nagy közönséget tudnak elérni és tanítani, a résztvevők számára pedig a rugalmasság, az ingyenesség és az elit egyetemek oktatói által garantált színvonal a fő vonzóerő. A MOOC-rendszereket működtető vállalkozások is igazodnak a növekvő igényekhez, a *Coursera* cég például öt éven belül háromezer online kurzust szeretne szolgáltatni – és ez már az a választék, amit a legnagyobb egyetemek kínálnak hagyományos formában.

Az egyetemeken és főiskolákon dolgozó könyvtárosoknak is követniük kell ezeket a változásokat, és meg kell határozniuk a felelősségüket, szerepüket a MOOC-ok világában, mivel a sikeres első évek alapján valószínűsíthető, hogy ez az oktatási forma a közeljövőben integrálódni fog a felsőoktatásba. Érdekes ezt még ebben a korai fázisban megtenniük, ha nem szeretnének kimaradni belőle teljesen.

MOOC-rendszerek

Az, hogy olyan tekintélyes egyetemek, mint a *Harvard*, az *MIT*, a *Stanford* és ezek neves oktatói a MOOC mögé álltak, a fő magyarázata a megnövekedett érdeklődésnek. Az ilyen jellegű vállalkozások közül érdemes hármat kiemelni:

EdX: A Harvard és az MIT által alapított nonprofit vállalkozás. Jelenleg 9 online kurzust kínál olyan reál szakokon, mint a számítógépes programozás, a mesterséges intelligencia, vagy a kvantitatív módszerek. A közeljövőben várhatók társadalom- és bölcsész tudományi kurzusok is, a *Wellesley College* csatlakozásának köszönhetően. A tananyag általában előre felvett előadásokból, valamint elvégzendő gyakorlatokból áll, az osztályza-

tok megszerzéséhez egy adott időkereten belül kell beadni az előírt feladatokat. A sikeres teljesítésről igazolást kap a résztvevő, de olyan kreditet nem, amit az egyetem elfogadna. Egyes professzorok javasolnak tankönyveket is, de nem kívánják meg kötelezően ezek használatát, míg mások ingyenes e-könyveket biztosítanak a kurzusukra beiratkozott hallgatóknak.

Udacity: A Stanford egyetem volt professzora, *Sebastien Thum* által alapított cég azzal került az újságok címlapjára, hogy a „Bevezetés a mesterséges intelligenciába” című kurzusára 2011 őszén több mint 150 ezren jelentkeztek. Azóta 19 további tananyagot készített el a négyfős tudóscsoport, többek közt számítástechnikai, fizikai és statisztikai témákban. A diákok videofelvételeken nézhetik meg az előadásokat, melyekhez beépített tesztek tartoznak, és a kurzus teljesítésére kiszabott időn belül bármikor beadhatják a kötelező házi feladatokat. A végén háromféle bizonyítványt kaphatnak, attól függően, hogy mennyire jól teljesítettek és mennyire voltak aktívak. Az egyik érdekesség, hogy a sikeres végzés után a hallgatók kérhetik, hogy a Szilícium-völgy vállalatai felé továbbítsák a szakmai rezüméjüket álláskeresési célból. Az Udacity nem rendelkezik „tankönyv-szabályzattal”, minden kurzus tartalmazza mindazt az előadás- és feladatanyagot, ami az elvégzéséhez szükséges.

Coursera: Ez is egy profitorientált vállalat, amely jelenleg több mint 200 kurzust kínál bölcsész, műszaki, természet- és társadalomtudományi területeken egyaránt. A tananyagokat harmincválhány egyetem oktatói állították össze. Ezek szerkezete változó, de általában itt is megnézhető előadások, beépített tesztek és határidőre beadandó feladatok vannak. A diákok online fórumokon kommunikálhatnak, és dolgozataikat szakmailag értékelik. Itt sem adnak egyetemi krediteket, csak igazolást a sikeres teljesítésről. A tanuláshoz használható források kurzusokként eltérőek: van, amelyikhez nem szükséges további olvasnivaló, míg másoknál – például a „Görög-római mitológia” esetében – a diákoknak kötelező irodalmat is előírnak. Sok professzor további műveket is ajánl, valamint linkeket ingyenes online forrásokhoz.

A közeljövő nagy kérdése, hogy vajon kaphatnak-e majd átvihető krediteket a nyitott tömegkurzusokon

résztevők, amelyeket a nagy egyetemek is elismernek. Egyelőre még csak a vita folyik erről, hagyományos egyetem még nem jelentette be, hogy tervezne ilyet. Addig is a MOOC más formában is beépíthető lenne a felsőoktatásba. A Stanford University távoktatási részlegének egyik vezetője például a „kifordított osztályterem” megoldást javasolta: ennél az előadások a MOOC-rendszerben lennének megtekinthetők, magán a kampuszon csak a közös munkák, illetve a konzultációt igénylő tevékenységek zajlanának. Egy másik elképzelés szerint a felsőoktatási intézmények MOOC-kurzusokon mérhetnék fel a középiskolások képességeit, és a legjobbakat azután ténylegesen is felvennék.

Várható tehát, hogy ez az oktatási forma így vagy úgy, fokozatosan beépül a felsőoktatási rendszerekbe és tantervekbe, és erre a könyvtárosoknak is reagálniuk kellene.

Források és módszerek

Az online távoktatás megjelenése óta több egyetemi és könyvtári szervezet is kijelentette, hogy könyvtári támogatásra szükség van ennél az oktatási formánál is. Például a *Northwest Commission on Colleges* állásfoglalása szerint: az intézményeknek hozzáférést kell biztosítaniuk kellő frissességű, mélységű és szélességű könyvtári és tudományos forrásokhoz, a küldetésüket, a főbb szakterületeiket, az általuk kínált programokat és szolgáltatásokat támogató, bárhol és bárhogyan is valósulnak meg ezek. Az *Association of College and Research Libraries* távoktatási szekciójának irányelve szerint pedig: minden, a felsőoktatásban részt vevő tanulóknak joga van az intézmény könyvtári szolgáltatásait és információforrásait igénybe venni, beleértve a megfelelő könyvtári szakemberrel való kommunikáció lehetőségét is, függetlenül attól, hogy milyen formában iratkozott be.

Ezek és más hasonló kötelezettségvállalások még a MOOC műfajának megjelenése előtt születtek. A könyvtári szolgáltatások beépítését a nyitott online tömegkurzusokba két ok nehezíti. Először is ezeknek a létszáma messze meghaladja a már hagyományosnak tekinthető, különféle fokozatokra jogosító távoktatási képzések résztvevőinek számát. Utóbbiaknál már voltak sikeres kísérletek, hogy egy „beépített” könyvtáron keresztül juttassák el a könyvtárhasználati ismereteket a diákoknak. De még ezeknél a próbálkozásoknál is felmerültek nehézségek. Volt olyan könyvtáros, aki arra pa-

naszkodott, hogy túlságosan időigényes előkészíteni az irodalomkutatási feladatokat, más esetben pedig nehéz volt meggyőzni a tanszéket, hogy időt biztosítson a könyvtári ismeretekre a tanmenetben. Valószínűtlen, hogy a nagyságrendekkel nagyobb létszámú tömegkurzusok esetében az ilyenfajta „beépülés” járható út lenne.

A másik nehézség abból fakad, hogy a MOOC-rendszereket külső cégek üzemeltetik, amiből egy sor műszaki és tulajdonjogi probléma adódhat. A „normál” távoktatás esetében a könyvtárosok az egyetemükön belül működő kurzuskezelő rendszer (pl. a Blackboard) lehetőségeihez szabják az oktató és ismeretterjesztő anyagaikat. Mivel a MOOC-rendszerek más technológiájú platformok, ezért sajnos azokba nem vihető át egyszerűen például egy tananyagba beépült óravázlat, vagy egy „Kérdezd a könyvtárost!” jellegű szolgáltatás. Vagyis párhuzamosan kell kétféle rendszerre fejleszteni a könyvtárosoknak, ha egyikből sem akarnak kimaradni.

Célszerű kis lépésekkel kezdeni: először megkeresni a MOOC-tananyagok fejlesztésével foglalkozó oktatót a tanszéken és meggyőzni arról, hogy a szakirodalom és egyéb szakmai források használata alapvető követelmény a felsőoktatásban és ehhez a diákoknak tudniuk kell a számukra elérhető lehetőségekről. A következő lépés: megadni neki azokat a linkeket, ahol megtalálja az oktatóanyagokat és a kutatási útmutatókat az egyetemi könyvtár honlapján. Érdemes ezeket átnézni és szükség esetén átírni a MOOC-résztevők számára, mert ők nem biztos, hogy hozzáférnek a könyvtár előfizetéses adatbázisaihoz. Ilyen, csak nyílt forrásokat tartalmazó kész segédleteket az *American Library Association* és a *Multimedia Education Resource for Learning and Online Teaching* nevű kezdeményezés is készít, ezek is beépíthetők a könyvtári tutoriálokba.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a MOOC megjelenése egy újabb állomása annak a folyamatnak, amely eltávolítja az oktatást és a tanulást a kampusz fizikai terétől, ráadásul mindezt igen nagy méretekben teszi, ami nem biztos, hogy negatív tendencia, de mindenképpen komoly következményei lesznek a felsőoktatási könyvtárakra, melyeknek csökkenő költségvetés mellett kellene egyre több embert kiszolgálniuk. Ugyanakkor kimaradni sem lenne szabad ebből a hatalmas átalakulásból és csak a professzorokra bízni, hogy a távoktatási, illetve a tömegkurzusaik számára ők válogassák össze az ajánlott forrásokat, anélkül,

hogy konzultálnának a könyvtárral. Remélhetőleg a könyvtárosok felismerik ezt a kihívást és készek lesznek szolgáltatni ebben az új környezetben is.

WRIGHT, Forrest: What do Librarians Need to Know About MOOCs? = D-Lib Magazine 19. köt. 3–4. sz. 2013./

(Drótos László)

Hozzáférés, adaptálás és tudomány

A tudás egy „nyílt” világban

Problémafelvetés

Néhány évtized alatt jelentősen megváltozott a tudományos publikálás: az informatikai fejlődésnek köszönhetően előbb elektronikus formába és a hálózatra költöztek a papírfolyóiratok, majd a magas előfizetési díjak és az ebből fakadó hozzáférési egyenlőtlenségek miatt elindult az *open access* (OA) mozgalom. Az OA egyre népszerűbb módja a tudományos eredmények közzétételének. A nyílt hozzáférésű cikkeket bárki ingyen letöltheti a webről, elolvashatja, újrahasznosíthatja és továbbterjesztheti, rendszerint valamelyik *Creative Commons* licenc által meghatározott feltételekkel. Egy 2011-es felmérés szerint évente mintegy 30 százalékkal növekszik ezeknek a „szabad” cikkeknek a száma; a *DOAJ* (*Directory of Open Access Journals*) nyilvántartása pedig már több mint 8 200 tudományos folyóiratot tartalmaz, s ebből közel 3 000 természettudományi témájú. Az *open access* nem csak a publikálás üzleti modelljét változtatja meg, a gazdasági hatáson kívül a formális tudományos kommunikáció egész szerkezetét átalakítja, és támogatói morális szempontokat is fel szoktak hozni mellette. Parry 2012-es írásában [1] például így érvel: „Az információ cseréje elengedhetetlen feltétele a tudás létrehozásának és a társadalmi haladásnak... Tudásátadás nélkül gyorsan kialakulnak az egyenlőtlenségek, a politikai és gazdasági hatalom rövid idő alatt egy szűk réteg kezében koncentrálódik, a köz kárára.” Egy demokratikus társadalom csak úgy tud fejlődni, ha az információ és a tudás mindenki számára szabadon hozzáférhető.

Az OA jelentős és dicséretes előrelépés ebbe az irányba, de a technikai hozzáférés lehetőségét nem szabad összemoznunk az intellektuális hozzáféréssel. Vagyis attól, hogy egy publikáció – és a benne közölt tudományos eredmény – bárki számára elérhető a weben, még nem biztos, hogy az érthető, értelmezhető azon a szűk szakmai körön kívül,

amelynek eredetileg íródott. Jelen cikk szerzői azt vizsgálták, hogy egy olyan népszerű OA-központ esetében, mint a *Public Library of Science* (PLOS), vajon mennyire maradtak meg a tudományos közlemények hagyományos jellemzői, és hogyan próbálja a PLOS Blog Network blogszféra az ezekben a publikációkban megjelenő új tudást az eredeti célközönségen túl szélesebb körben, a nagyközönség számára is érthetővé, megismerhetővé tenni.

Az open access mozgalom

Az „open access” kifejezés mindkét szavával értelmezési gondok vannak.

Az „open” szó használata már az *open source* szoftverek világában is vitákat kavart, mert félrevezető lehet és nem fejezi ki mindazt, amit ez a szoftverfejlesztési filozófia takar, hiszen nemcsak arról van szó, hogy a forráskód nyílt, vagyis megismerhető, hanem a szabad terjesztés, az átalakítás és továbbfejlesztés lehetősége, a felhasználóra és felhasználási területre vonatkozó mindenféle megkülönböztetés tiltása, és több más kritérium is szerepel az Open Source Initiative által megfogalmazott definícióban. Hasonló terminológiai viták folynak mostanában a *MOOC* (*Massive Open Online Courses*) típusú oktatási anyagokkal és kurzusokkal foglalkozók között. A tudományos publikációk esetében is kialakultak a nyílt hozzáférés és a szabad felhasználás lehetőségeinek különféle szintjei: van már *gold OA*, *green OA*, *libre OA* és néhány további kategória is.

Az „access” szón is érdemes elgondolkodni és elkerülni az előbb már említett félreértést: ha egy cikk szabadon letölthető, ez még nem jelenti automatikusan azt, hogy az olvasója értelme számára is hozzáférhető. Valójában ilyen szempontból az OA publikációk továbbra is nagyrészt zártak és elérhetetlenek a laikus olvasóknak, mégpedig a tudományos cikkeknek, mint műfajnak a hagyományos modellje miatt. Borrero és szerzőtársai 2007-